

19. Постоловський Р. М., Пугач Є. П., Страшнюк С. Ю. встановлення тоталітарних режимів в країнах Центральної та Південно-Східної Європи. (1944-1953 рр.) Хрестоматія. – Харків, 2000. – 472 с.
20. Романенко С. А. Югославия: История возникновения. Кризис. Разпад. Москва, 2000. – 388 с.
21. Советско-болгарские отношения 1948-1970. Документы и материалы. – Москва, 1974. – 640 с.
22. Советско-югославский конфликт 1948-1953 гг.: причины, развитие, последствия и уроки // Рабочий класс и современный мир. – 1989. № 3. – С. 98-121.
23. СССР – Югославия. 1948 год в современном прочтении // Словяноведение. – 1990. № 4. – С. 3-18.
24. Тито И. Б. Избранные статьи и речи. – Москва, 1987. – 646 с.
25. Уест Р. И. Б.Тито: Власть силы. – Смоленск, 1997. – 512 с.

Запорожець А.В.

аспірант,

*Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького*

АГРАРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ У ПОГЛЯДАХ О.В. КРИВОШЕЇНА

На початку XX ст. аграрний сектор російської імперії переживав глибоку кризу. Реформа 1861 р. надавши селянам особисту свободу, не змогла забезпечити належної свободи діяльності у сільському господарстві. Общинне землекористування заважало розвитку аграрного сектору, гальмувало розвиток одноосібних господарств. Разом з тим поглиблювали кризу в селі й інші фактори: селянське малоземелля, аграрне перенаселення, застарілі методи господарювання, пропаганда ідей «чорного переділу». Сукупність вище перерахованих умов поставило селянство на межу соціального бунту. Знищення пережитків кріпосного ладу було можливе лише шляхом невідкладного реформування існуючої системи.

Одним з ключових реформаторів та ідеологів аграрних перетворень у Російській імперії початку XX ст. був Олександр Васильович Кривошеїн. Мета даної розвідки полягає у дослідженні поглядів О.В. Кривошеїна на аграрні перетворення у Російській імперії напередодні Столипінської реформи.

Кривошеїн Олександр Васильович – видатний російський державний, політичний діяч. Брав активну участь у розробці та реалізації Столипінської аграрної реформи. Неофіційно Олександра Васильовича називали «міністром азійської Росії», оскільки він безпосередньо керував процесом землеустрою та організацією переселень на неосвоєні землі імперії.

Погляди Кривошеїна на сутність аграрного питання в Російській імперії формувалися в кін. XIX – на поч. XX ст., під час роботи на посаді помічника начальника переселенського управління Міністерства внутрішніх справ. Протягом

відряджень до азіатської Росії він особливу увагу приділяв формам землекористування, які б найбільше відповідали умовам господарювання місцевого населення. Общинна традиція землекористування, притаманна селянам Європейської Росії, не могла бути основою господарського ладу Сибіру.

Поширення общинних форм господарювання обмежить економічну ініціативу окремих селян-господарників, що неминуче призведе до появи проблем, що є у європейській частині імперії. Тому питання землеупорядкування в регіоні, має бути законодавчо врегульовано на державному рівні, наполягав Кривошеїн у звіті про відрядження до Сибіру [1, с. 51].

Общинна форма землекористування, розглядалася помічником начальника переселенського управління, як відстала, що перешкождала розвитку одноосібних селянських господарств. О.В. Кривошеїн виступав за всебічну підтримку державою ініціатив індивідуальних селянських господарств, оскільки вбачав за ними майбутнє. Руйнування общини і створення потужного прошарку селян-господарників були основним завданням аграрних перетворень на думку реформатора.

На початку лютого 1905 р. О. Кривошеїн передав Миколі II «Записку про перебудову селянського ладу та про аграрні заходи», де описував комплекс першочергових заходів, необхідних для виведення сільського господарства з кризи. Записка була схвалена і згодом була взята за основу у розробці аграрної реформи. З цього приводу Кривошеїн писав: «Уряд має, нарешті перейти від великих обіцянок до справи, почати реалізовувати довго розроблювані, різносторонньо вивчені, але досі навіть в незначній мірі не втілені заходи, спрямовані на підйом селянського благополуччя» [2, с. 20].

О.В. Кривошеїн чітко усвідомлював недоліки існуючої системи для селянського класу, падіння рівня життя населення, зниження купівельної спроможності, зменшення селянських наділів землекористування і відзначав «про вкрай незадовільний стан сільськогосподарського промислу у більшості районів Європейської Росії» [3; 2].

Причини глибоких процесів стагнації у сільському господарстві Олександр Васильович вбачав перш за все, у економічних умовах, що склалися для землеробського населення вкрай несприятливо. Вся фінансово-економічна політика останнього десятиліття не враховувала у повній мірі інтереси селянства [3; 4].

Кризові явища у сільському господарстві О.В. Кривошеїн насамперед пов'язував з «вкрай незадовільними методами землекористування, внаслідок чого земля не приносить і близько тих доходів, котрі могла б давати, при більш раціональних методах її експлуатації» [3; 5]. Він акцентував увагу на необхідності зміни підходів у веденні сільського господарства, втіленні так званої «політики землевпорядкування». Цей напрям у процесі реалізації Столипінської аграрної реформи, був пріоритетним у діяльності Кривошеїна і водночас одним з найрезультативніших.

Важливим питанням було вирішення проблеми селянського малоземелля «з 4,8 десятин, відведених на душу населення 1860 г., розмір подушного забезпечення знизився у 1900 р. до 2,6, тобто майже у два рази», що за умов

сталих методів господарювання, безумовно вело до погіршення матеріального становища селян-господарників [3; 6].

Згідно проекту О.В. Кривошеїна першочергово мали бути реалізовані ті заходи, котрі не виходили за рамки чинного законодавства: спрощення процедури придбання землі з приватних та державних фондів селянами при посередництві державного банку; широке використання земель з державного фонду для допомоги малоземельному та безземельному селянству; розподіл сільських общин; виконання усіх земельних робіт, що стосувалися розподілу землі, за рахунок держави. Втілення даних зходів передбачало утворення місцевих землеупорядних комісій на основі місцевих сил і широкої автономії у діяльності; планувалося відновлення переселенського руху, та налагодження взаємодії між Селянським банком та Управлінням землекористування і землевпорядкування [4, с. 77].

Крім вирішення першочергових завдань пропонувалося розробити ряд законопроектів для спрощення переходу від общинного до хутірського чи подвірного землекористування і виділення у приватну власність окремих селян земельних наділів; про відмежування і обов'язковий по вимозі однієї зі сторін перерозподіл общинних земель; про надання Селянському банку права видачі позик під заставу надільної землі для внесення доплати до позик, що видавалися цим банком на придбання поза надільної землі і сплати коштів за наділи господарям, котрі виходили з общини. План включав в себе і заходи щодо подальшого розвитку і упорядкування орендних відносин та переселенської справи, також передачу Управлінню землекористування і землевпорядкування вільних державних земель для забезпечення потреб селян-господарників [5, с. 69].

О.В. Кривошеїн зробив вагомий внесок у розробку концепції майбутніх аграрних перетворень, взятих згодом за основу при реалізації Столипінської реформи. Олександр Васильович чітко сформулював ціль – створення потужного індивідуального селянського господарства, за всебічної підтримки державних інституцій. Забезпечений селянин-господарник мав стати союзником монарха у період зовнішніх і внутрішніх потрясінь та забезпечити процвітання імперії.

Список використаних джерел:

1. Кривошеин А. Отчет о командировке в Сибирь помощника начальника переселенческого управления Министерства Внутренних дел Кривошеина. – Б/г., Б/м. – 53 с.
2. Герасименко Г. А. Борьба крестьян против Столыпинской аграрной политики / Г. А. Герасименко. – Саратов. – 1985. – 344 с.
3. РДІА. – Ф. 1571. – Оп. 1. – Спр. 28. – Докладная записка о земельной политике и крестьянском вопросе. – 15.02.1905 р.
4. Кривошеин К. А. Судьба российского реформатора / К. Кривошеин. – М.: Изд-во Московский рабочий. – 1993. – 264 с.
5. Сидельников С. М. Аграрная политика самодержавия в период империализма / С. М. Сидельников. – М.: Изд-во Московского ун-та. – 1980. – 289 с.